

Лекція: Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів

1. Поняття, загальна характеристика і види кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів

Ці правопорушення істотно порушують суспільні відносини, які забезпечують нормальне функціонування органів влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян та їх представників; протидіють нормальній діяльності цих органів, послаблюють їх авторитет, заподіюють шкоду життю, здоров'ю, гідності або власності громадян, іншим об'єктам, які охороняються законом.

Родовим об'єктом цих правопорушень є певна група суспільних відносин, що виникають між органами державної влади, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян і фізичними особами, у зв'язку із здійсненням адміністративно-розпорядчих функцій з метою захисту прав, свобод і законних інтересів фізичних і юридичних осіб.

З *об'єктивної сторони* ці правопорушення можуть бути вчинені як шляхом дії (наприклад, наруга над державними символами), так і шляхом бездіяльності (наприклад, незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій).

Більшість цих правопорушень сформульовані як правопорушення з формальним складом. Для визнання їх закінченими досить вчинення особою самої ДП або бездіяльності, незалежно від настання наслідків (наприклад, незаконне підняття Державного Прапора України на річковому або морському судні, захоплення державних або громадських будівель чи споруд). У деяких випадках для закінченого складу правопорушення необхідне встановлення певних наслідків (наприклад, при самоправстві, насильстві щодо державного чи громадського діяча, умисному пошкодженні ліній зв'язку). У цих випадках для наявності об'єктивної сторони необхідно встановити причинний зв'язок між діями і наслідками, що настали.

З *суб'єктивної сторони* всі правопорушення цієї групи вчиняються лише умисно, в деяких випадках має місце прямий умисел, поєднаний зі спеціальною метою (при захопленні державних будівель необхідно встановити спеціальну мету, а саме — мету незаконно користуватися ними або перешкодити нормальній роботі підприємств, установ, організацій (ст. 341).

Суб'єктом правопорушень є, як правило, будь-яка особа. За деякі правопорушення знижений вік відповідальності до 14 років (наприклад, за заподіяння працівникові правоохоронного органу тяжкого тілесного ушкодження (ч. 3 ст. 345). В деяких випадках суб'єктом може виступати і службова особа (наприклад, за незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій (ст. 340). Залежно від безпосереднього об'єкта ці правопорушення можуть бути розділені на такі групи:

1. правопорушення у сфері використання державних символів (статті 338 і 339).
2. правопорушення, пов'язані із перешкоджанням діяльності організацій та об'єднань громадян (статті 340 і 341).
3. правопорушення проти представників влади, працівників правоохоронних органів, членів громадських формувань (статті 342—353).
4. правопорушення у сфері використання документів і засобів отримання інформації (статті 357—360).
5. Інші правопорушення проти авторитету держави і діяльності об'єднань громадян (статті 354—356).

2. Правопорушення у сфері використання державних символів

Наруга над державними символами (ст. 338). *Предметом* правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 338, є Державний Прапор України, Державний Герб України і Державний Гімн України, а ч. 2 ст. 338 — офіційно встановлений або піднятий прапор чи герб іноземної держави. Наруга над гімном іноземної держави не тягне за собою кримінальної відповідальності.

З *об'єктивної сторони* ці правопорушення виражаються лише у публічній нарузі над зазначеними символами. Під *наругою* розуміють грубе, образливе ставлення, зле висміювання, дії, спрямовані на приниження тих цінностей, до яких інші члени суспільства ставляться з повагою (наприклад зривання прапора чи гербу, їх знищення або пошкодження, використання їх не за призначенням, учинення на них непристойних написів або малюнків, спотворення тексту або музики Гімну, поширення його тексту зі спотворенням змісту і значення, інші дії, в яких виявляється зневажливе

ставлення особи до державних символів). *Публічний* характер дій означає, що вони можуть бути вчинені як відкрито, так і таємно, але за умови, що згодом стануть очевидними для невизначеного кола осіб. Місце вчинення правопорушення на кваліфікацію правопорушення не впливає.

правопорушення вважаються закінченими з моменту вчинення будь-якої дії, пов'язаної з наругою над державними символами. Не має значення, чи вдалося особі здійснити свій намір до кінця чи ні.

Суб'єктивна сторона правопорушення — прямий умисел. Якщо особа діяла з хуліганських мотивів, вона несе відповідальність і за ст. 296.

Незаконне підняття Державного Прапора України на річковому або морському судні (ст. 339). *Предметом* правопорушення є Державний Прапор України. *Місце вчинення* правопорушення — річкове або морське судно.

З *об'єктивної сторони* правопорушення виявляється у незаконному піднятті Державного Прапора України на річковому або морському судні без права на використання такого прапора. Правопорушення вважається закінченим з моменту незаконного підняття Державного Прапора України.

Суб'єктивна сторона цього правопорушення — прямий умисел.

Суб'єкт цього правопорушення — будь-яка особа.

3. Правопорушення, пов'язані із перешкоджанням діяльності організацій та об'єднань громадян

Незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій (ст. 340). Згідно зі ст. 39 Конституції України громадяни мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування.

Стаття 340 є однією з юридичних гарантій реалізації громадянами України цього конституційного права.

З *об'єктивної сторони* це правопорушення виражається у незаконному перешкоджанні: організації або проведенню зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій.

Перешкоджання — будь-яке діяння, спрямоване на обмеження конституційного права громадян України брати участь у політичних акціях (зборах, мітингах, вуличних походах і демонстраціях). Воно може виражатися як в дії (незаконна заборона службовою особою проведення будь-якої з названих акцій), так і в бездіяльності (наприклад, незаконне ненадання службовою особою приміщення для проведення зборів тощо).

Незаконним вважається таке перешкоджання, яке вчиняється безпідставно, тобто всупереч вимогам закону. Наприклад, службова особа дає вказівку розігнати мітинг, незважаючи на те, що він проводиться з дотриманням встановленого порядку. Обов'язковою ознакою цього правопорушення є те, що перешкоджання виходить або від службової особи або від інших осіб, які застосовують фізичне насильство.

Поняття службової особи розкрито у примітці до ст. 364. правопорушення вважається закінченим з моменту вчинення будь-якої дії, що перешкоджає організації або проведенню зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій. Якщо правопорушення вчинений приватною особою, то він вважається закінченим з моменту застосування фізичного насильства хоча б до одного учасника політичної акції. У разі застосування фізичного насильства службовою особою, її дії вимагають додаткової кваліфікації за ст. 365 як перевищення влади або службових повноважень.

Суб'єктивна сторона цього правопорушення — прямий умисел. *Суб'єктом* цього правопорушення можуть бути службові та будь-які інші особи.

Захоплення державних або громадських будівель чи споруд (ст. 341). *Предметом* цього правопорушення є будівлі і споруди, що забезпечують діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян (пошта, телеграф, навчальні заклади, банки, енергетична система тощо). Якщо предметом правопорушення є транспортні підприємства (вокзали, аеродроми, порти, станції або інші транспортні підприємства), вчинене охоплюється ст. 279.

Об'єктивна сторона цього правопорушення виражається у діях, а саме у захопленні державних або громадських будівель чи споруд.

Для наявності *об'єктивної сторони* не має значення, захоплені всі приміщення будівлі чи споруди, або частина їх площі.

Спосіб захоплення державної або громадської будівлі чи споруди може бути різним: відкритим, таємним, насильним, обманним тощо.

Правопорушення вважається закінченим з моменту захоплення хоча б частини площі будівлі чи споруди. Тривалість незаконного утримання цих об'єктів на кваліфікацію злочину не впливає.

Суб'єктивна сторона цього правопорушення — прямий умисел, що поєднується зі спеціальною

метою — незаконно користуватися або перешкодити нормальній роботі підприємств, установ, організацій.

Суб'єкт цього правопорушення — будь-яка особа.

4. Деякі правопорушення проти представників влади, працівників правоохоронних органів, членів громадських формувань

Опір представникові влади, працівникові правоохоронного органу, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві (ст. 342). *Потерпілими* від цього правопорушення можуть бути представники влади, працівники правоохоронних органів, члени громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону та військовослужбовці.

Представники влади — це працівники державних органів і установ, які наділені правом у межах своєї компетенції висувати вимоги, а також приймати рішення, обов'язкові для виконання фізичними та юридичними особами незалежно від їх відомчої приналежності чи підлеглості. Це, наприклад, народні депутати і депутати місцевих рад, судді, прокурори, слідчі, державні виконавці тощо.

Працівниками правоохоронних органів є працівники органів:

прокуратури, внутрішніх справ, служби безпеки, митної служби, охорони державного кордону, державної податкової служби, виконання покарань, державної контрольно-ревізійної служби, рибохорони, державної лісової охорони та інших органів, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції. До працівників правоохоронних органів відносяться також працівники Антимонопольного комітету України, якщо вони безпосередньо виконують зазначені функції.

Громадське формування з охорони громадського порядку і державного кордону — це об'єднання, загін, дружина **або** інша організація людей, створені для підтримання громадського порядку і охорони державного кордону, які мають статут і зареєстровані у встановленому порядку в органах місцевого самоврядування.

Член громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону — громадянин України, який досяг повноліття і перебуває в одному із зазначених формувань, наділений під час здійснення такої охорони спеціальними владними повноваженнями, і який має відповідні відмітні знаки члена громадського формування (нарукавну пов'язку, значок, жетон тощо). Це члени народних дружин, оперативних загонів, загонів самооборони, робочої міліції та інших громадських формувань.

Військовослужбовці — це особи офіцерського складу, прапорщики, мічмани, військовослужбовці строкової і надстрокової служби, військової служби за контрактом Збройних Сил України, Прикордонних військ України, Служби безпеки України, внутрішніх військ України та інших військових формувань, що створюються відповідно до законодавства України.

З об'єктивної сторони злочин, передбачений ч. 1 ст. 342, полягає в опорі представникові влади під час виконання ним службових обов'язків, ч. 2 — в опорі працівникові правоохоронного органу під час виконання ним службових обов'язків, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві під час виконання цими особами покладених на них обов'язків щодо охорони громадського порядку.

Опір — це активна протидія виконанню представником влади службових обов'язків. При цьому дії того, хто чинить опір, можуть бути спрямовані безпосередньо проти особи представника влади (наприклад, винний перешкоджає слідчому пройти до однієї з кімнат квартири для проведення огляду місця події або обшуку) або проти предметів, необхідних для виконання цими особами своїх обов'язків (наприклад, винний знищує документ, який прокурор намагався вилучити).

Для *об'єктивної сторони* необхідно, щоб опір виявлявся при виконанні зазначеними працівниками службових обов'язків або обов'язків з охорони громадського порядку.

Для правопорушення не має значення, виконували ці особи свої службові обов'язки, перебуваючи безпосередньо на службі, чи діяли у межах своїх повноважень з власної ініціативи (наприклад, працівник міліції у вільний від роботи час намагається припинити злочин, а винний чинить опір).

Злочин вважається закінченим з моменту активної протидії. *Суб'єктивна сторона* цього правопорушення — прямий умисел. Склад правопорушення відсутній, якщо винний не усвідомлював, що чинив опір зазначеним особам.

Суб'єкт цього правопорушення — будь-яка особа. У частині 3 ст. 342 встановлена відповідальність за опір, що поєднується з примушенням цих осіб шляхом насильства або погрози застосування такого насильства до виконання явно незаконних дій.

Примушення — це фізичний або психічний вплив з метою примусити потерпілого виконати, всупереч його бажанню, явно незаконні дії (наприклад, застосування насильства з метою звільнення

затриманого правопорушника).

Під *фізичним насильством* слід розуміти заподіяння зазначеним особам ударів, побоїв, тілесних ушкоджень. *Погроза* — це дії або висловлювання, що виражають намір винного застосувати фізичне насильство щодо цих самих осіб.

Втручання в діяльність працівника правоохоронного органу (ст. 343). З *об'єктивної сторони*, втручання в діяльність працівника правоохоронного органу означає вплив у будь-якій формі на нього, тобто конкретні дії, спрямовані на перешкоджання виконанню цим працівником службових обов'язків або на те, щоб добитися прийняття незаконних рішень. Втручання може виражатися у різних формах (умовляння, шантажі, погрози відмовити у наданні законних благ, а також у будь-яких інших формах впливу).

Це правопорушення є закінченим з моменту втручання в діяльність працівника правоохоронного органу незалежно від того, чи призвело це до прийняття незаконного рішення.

Суб'єктивна сторона цього правопорушення — прямий умисел, поєднаний з метою перешкодити виконанню працівником правоохоронного органу своїх службових обов'язків або добитися прийняття незаконних рішень.

Суб'єктом цього правопорушення є будь-яка особа.

У частині 2 ст. 343 передбачена відповідальність за ті самі дії, якщо вони перешкодили запобіганню злочину чи затриманню особи, яка його вчинила, або вчинені службовою особою з використанням свого службового становища.

Втручання у діяльність державного діяча (ст. 344). Це правопорушення відрізняється від попереднього (ст. 343) лише колом потерпілих. Ними можуть бути: Президент України, Голова Верховної Ради України, народний депутат України, Прем'єр-міністр України, член Кабінету Міністрів України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини або його представник, Голова Рахункової палати або член Рахункової палати, Голова або член Центральної виборчої комісії, Голова Національного банку України, член Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, Голова Антимонопольного комітету України, Голова Фонду державного майна України, Голова Державного комітету телебачення і радіомовлення України.

Частиною 2 ст. 344 передбачена відповідальність за ті самі дії, якщо вони вчинені особою з використанням свого службового становища.

Покарання за злочин: за ч. 1 ст. 344 — позбавлення волі на строк до трьох років; за ч. 2 ст. 344 — позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років.

Погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу (ст. 345). *Потерпілими* від цього правопорушення можуть бути працівники правоохоронних органів та їх близькі родичі. Близькими родичами є батьки, дружина, чоловік, діти, рідні брати і сестри, дід, баба і внуки (п. 11 ст. 32 КПК).

Об'єктивна сторона цього правопорушення виражена у погрозі вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна. Причому погроза висловлюється винним обов'язково у зв'язку з виконанням працівником правоохоронного органу своїх службових обов'язків.

Поняття «у зв'язку з виконанням своїх службових обов'язків» передбачає погрозу потерпілому як під час, так і до або після виконання таких обов'язків, тобто і тоді, коли особа вже не є працівником правоохоронного органу (наприклад, вийшла у відставку).

Пропорушення вважається закінченим, коли висловлена погроза, її зміст доведений до адресата будь-яким способом (усно, письмово, жестами, з використанням технічних засобів).

Суб'єктивна сторона цього правопорушення — прямий умисел, поєднаний зі спеціальним мотивом. Дія має місце у зв'язку з виконанням працівником правоохоронного органу службових обов'язків. Для застосування ч. 1 ст. 345 не має значення, чи розраховував винний реалізувати погрозу щодо працівника правоохоронного органу чи його близьких родичів.

Суб'єкт цього правопорушення — будь-яка особа.

У частині 2 ст. 345 передбачена відповідальність за умисне заподіяння працівникові правоохоронного органу чи його близьким родичам побоїв, легких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень, а у ч. 3 ст. 345 — тяжкого тілесного ушкодження.

Поняття побоїв і тілесних ушкоджень дано у статтях 121, 122, 125 і 126.

Суб'єктивна сторона цього правопорушення — умисна форма вини. *Суб'єкт* цього правопорушення — особа, яка досягла 14 років. У частині 4 ст. 345 встановлена відповідальність за ті самі дії, вчинені організованою групою.

Погроза або насильство щодо журналіста (ст. 345-1). *Потерпілими* від цього правопорушення можуть бути журналісти, їх близькі родичі чи члени сім'ї. Близькими родичами є батьки, дружина,

чоловік, діти, рідні брати і сестри, дід, баба і внуки (п. 11 ст. 32 КПК).

Склад правопорушення є подібним до складу правопорушення, передбаченого ст. 345 КК.

Погроза або насильство щодо державного чи громадського діяча (ст. 346). Стаття 346 передбачає відповідальність за три самостійних правопорушення: 1) погрозу щодо державного чи громадського діяча; 2) насильницькі дії; 3) заподіяння тим самим особам тяжких тілесних ушкоджень.

Коло потерпілих суворо обмежене законом: це ті самі особи, що й у ст. 344, а також керівник політичної партії України та його близькі родичі.

Об'єктивна сторона цього правопорушення полягає у погрозі вбивством, заподіянням шкоди здоров'ю, знищенням або пошкодженням майна, а також у погрозі викраденням або позбавленням волі щодо зазначених осіб (ч. 1 ст. 346), заподіянні їм легких чи середньої тяжкості тілесних ушкоджень, нанесенні побоїв чи вчиненні інших насильницьких дій (ч. 2 ст. 346), заподіянні їм тяжких тілесних ушкоджень (ч. 3 ст. 346).

Суб'єктивна сторона цього правопорушення — прямий умисел. Обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони є те, що діяння вчиняється у зв'язку з державною або громадською діяльністю потерпілих.

Суб'єкт цього правопорушення — будь-яка особа, а за заподіяння середньої тяжкості або тяжких тілесних ушкоджень — особа, яка досягла 14-річного віку.

Для об'єктивної сторони цих злочинів необхідною умовою є застосування зазначеного насильства у зв'язку з державною або громадською діяльністю потерпілих.

Суб'єктивна сторона цього правопорушення — умисна форма вини.

Умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу (ст. 347). *Предметом* правопорушення може бути як рухоме, так і нерухоме майно (гроші, цінні папери, жилий будинок, господарські споруди, дача, меблі, автомобіль, худоба, насадження тощо), яке є власністю працівника правоохоронного органу чи його близького родича або знаходиться у їх відповідальному володінні.

Об'єктивна сторона цього правопорушення полягає у знищенні або пошкодженні цього майна. Поняття знищення і пошкодження майна дано у ст. 194.

При розв'язанні питання, чи є злочином умисне знищення або пошкодження майна, необхідно враховувати не лише вартість і розмір майна у натуральному виді (вага, об'єм, кількість), а й значення знищеного або пошкодженого майна для потерпілого. Знищення малоцінного майна або незначне пошкодження майна без кваліфікуючих обставин, передбачених ч. 2 ст. 347, відповідно до ч. 2 ст. 11 не є злочином.

Пропорушення вважається закінченим з моменту спричинення майнової шкоди потерпілому. Якщо винному не вдалося знищити або пошкодити майно потерпілого з причин, що не залежали від його волі, вчинене слід кваліфікувати як замах на злочин.

Для об'єктивної сторони цього правопорушення необхідним є те, щоб знищення або пошкодження майна мало місце у зв'язку з виконанням працівником правоохоронного органу службових обов'язків.

Суб'єктивна сторона цього правопорушення — умисна вина.

Суб'єкт цього правопорушення за ч. 1 ст. 347 — будь-яка особа, а за ч. 2 — особа, яка досягла 14-річного віку.

У частині 2 ст. 347 передбачена відповідальність за ті самі дії, вчинені шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом, або за такі, що спричинили загибель людей чи інші тяжкі наслідки.

З *суб'єктивної сторони* відношення винного до загибелі людей чи інших тяжких наслідків можливе лише у вигляді необережної вини.

Посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця (ст. 348). З *об'єктивної сторони* правопорушення полягає у посяганні на життя зазначених осіб чи їхніх близьких родичів, тобто в умисному вбивстві або замаху на нього.

Форми і способи посягання на життя потерпілих для кваліфікації значення не мають.

Пропорушення, передбачене ст. 348, з *об'єктивної сторони* має місце лише тоді, коли посягання на зазначених осіб вчинено у зв'язку з їх службовою діяльністю або громадською діяльністю щодо охорони громадського порядку. Для складу правопорушення не має значення, чи знаходився потерпілий в цей момент при виконанні обов'язків чи ні (наприклад, був у відпустці). Але якщо вбивство або замах на вбивство вчинене не у зв'язку зі службовою діяльністю або громадською

діяльністю щодо охорони громадського порядку (наприклад на ґрунті особистих неприязних стосунків або з ревностів), то ст. 348 не застосовується.

правопорушення вважається закінченим з моменту замаху на вбивство. *Суб'єктивна сторона* цього правопорушення — умисна вина. *Суб'єктом* цього правопорушення може бути особа, яка досягла 14-річного віку.

Захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника (ст. 349). Потерпілими від цього злочину є представники влади і працівники правоохоронних органів, їх близькі родичі.

Об'єктивна сторона правопорушення виражається у: 1) захопленні або 2) триманні як заручника представника влади або працівника правоохоронного органу чи їх близьких родичів. Ознаки об'єктивної сторони такі самі, як і в ст. 147, аналіз якої подано у розділі IV підручника.

правопорушення вважається закінченим з моменту захоплення або тримання як заручника представника влади, працівника правоохоронного органу чи їх близьких родичів.

Суб'єктивна сторона цього правопорушення характеризується прямим умислом і спеціальною метою — спонукати державну чи іншу установу, підприємство, організацію або службову особу вчинити або утриматися від вчинення будь-якої дії як умови звільнення заручника. *Суб'єкт* правопорушення — будь-яка особа, яка досягла 14-річного віку.

Погроза або насильство щодо службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок (ст. 350). Потерпілими від цього правопорушення можуть бути службові особи, громадяни, які виконують громадський обов'язок, їхні близькі. Поняття *службової особи* дано у примітці до ст. 364. Під *близькими особами*, про яких йдеться у ст. 350, слід розуміти будь-яких осіб, у долі яких зацікавлений потерпілий. *Громадяни, які виконують свої громадські обов'язки*, — це особи, незалежно від роду їх занять, які здійснюють будь-яку громадсько-корисну діяльність: беруть участь у різних рейдах, заходах щодо попередження чи припинення злочинів, інших порушень громадського порядку.

Об'єктивна сторона цього правопорушення полягає у погрозі вбивством, заподіянням тяжких тілесних ушкоджень або знищенням чи пошкодженням майна загальнонебезпечним способом. Поняття погрози аналогічне тому, що розглянуто при аналізі ст. 345.

Суб'єктивна сторона цього правопорушення передбачає вину у виді прямого умислу і спеціальну мету: припинити діяльність службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок, або змінити її характер в інтересах того, хто погрожує.

Суб'єкт цього правопорушення — будь-яка особа.

У частині 2 ст. 350 передбачена відповідальність за умисне нанесення тим самим потерпілим побоїв або за заподіяння легкого чи середньої тяжкості тілесного ушкодження, а у ч. 3 ст. 350 — тяжкого тілесного ушкодження. Аналіз цих ознак викладено у ст. 345.

Умисне вбивство зазначених в цій статті осіб у зв'язку з їх діяльністю, а також їх близьких родичів кваліфікується за п. 8 ч. 2 ст. 115.

Перешкоджання діяльності народного депутата України та депутата місцевої ради (ст. 351).

Об'єктивна сторона правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 351, полягає у невиконанні службовою особою законних вимог депутата або у створенні штучних перешкод у їх роботі, або у наданні їм завідомо неправдивої інформації.

Невиконання службовою особою законних вимог депутата виражається у діях чи бездіяльності службової особи всупереч законним вимогам депутата. Це діяння, наприклад, матиме місце у разі ненадання керівником підприємства, (незалежно від форми власності) документів, необхідних для перевірки дотримання законів, відмови виконати вимогу депутата про припинення порушення законності, невиконання редактором газети свого обов'язку щодо опублікування наданих депутатом матеріалів тощо. Як створення штучних перешкод можна розглядати ухилення службової особи від свого обов'язку надати депутату можливості консультації із фахівцем, від надання йому юридичної допомоги, від реалізації права депутата на невідкладний прийом службовою, особою тощо. Надання депутату будь-яких інформаційних матеріалів, необхідних для здійснення його діяльності, зміст яких завідомо для службової особи спотворений, утворить надання завідомо неправдивої інформації.

Це правопорушення вважається закінченим з моменту вчинення будь-якого діяння, зазначеного у ч. 1 ст. 351.

Суб'єктивна сторона цього правопорушення — прямий умисел. *Мета* — перешкодити законній діяльності депутата. *Суб'єкт* правопорушення — службова особа.

У частині 2 ст. 351 передбачена відповідальність за вчинення службовими особами тих самих діянь щодо комітетів чи тимчасових слідчих комісій Верховної Ради України.

Умисне знищення або пошкодження майна службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок (ст. 352).

Ознаки цього правопорушення з *об'єктивної сторони* злочину бгаються з тими, що зазначені у ст. 347.

Самовільне присвоєння владних повноважень або звання службової особи (ст. 353).

Об'єктивна сторона цього правопорушення виражається у самовільному присвоєнні владних повноважень або звання службової особи, поєднаному із вчиненням будь-яких суспільне небезпечних діянь, форма присвоєння може бути будь-якою: словесна; надання підроблених або чужих документів; одягнення форменого одягу представника влади тощо. Злочинець, наприклад, може видавати себе за працівника правоохоронного органу, за представника контрольно-ревізійної служби, за службову особу, від якої залежить отримання житла. Склад цього злочину відсутній, якщо особа видає себе за представника тієї або іншої професії (лікаря, артиста, тренера, сантехника, електрика). Присвоєння владних повноважень або звання службової особи матиме місце і тоді, коли особа, помилково прийнята за службову, підтримує помилкову думку інших осіб, користується їх помилкою і вчиняє суспільно небезпечні дії. Ці дії можуть бути як злочинними (крадіжка, шахрайство), так і являти собою адміністративні делікти (наприклад, особа видає себе за регулювальника дорожнього руху і створює небезпечну дорожньо-транспортну ситуацію). Якщо дії, вчинені з використанням самовільно присвоєного звання утворюють злочин, необхідна додаткова кваліфікація за відповідними статтями КК.

Суб'єктивна сторона цього правопорушення — прямий умисел. Мета самовільного присвоєння владних повноважень або звання службової особи — використати їх для вчинення суспільне небезпечного діяння. За відсутності такої мети цей склад виключається.

Суб'єкт цього правопорушення — будь-яка особа. У разі присвоєння службовою особою більш високого звання або посади з більш широкими повноваженнями можлива відповідальність за службовий злочин (ст. 365).

5. Деякі правопорушення у сфері використання документів і засобів отримання інформації

Викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження (ст. 357)
Предметом цього правопорушення є офіційні документи, штампи, печатки, а також приватні документи, незалежно від форми власності підприємств, установ, організацій в яких вони знаходяться (ч. 1), а також паспорт або інший важливий особистий документ (ч. 3).

Документ — це належним чином оформлений матеріальний носій будь-яких відомостей (на папері, фото-, кіно-, аудіо-, відеоплівці), призначений для посвідчення юридичне значимих фактів і подій. *Штампи і печатки* — це спеціальні пристрої (форми), на яких міститься дзеркальне відображення текстів, знаків, малюнків для отримання відбитків на поверхні різних матеріалів (папері, сургучі, метали). Штампи і печатки використовуються або для посвідчення офіційного характеру різних документів (вони мають реквізити підприємств, установ організацій), або для підтвердження фактів, що мають юридичне значення, пломбування приміщень, вантажів, поштових відправлень. *Офіційними* є документи, штампи і печатки, які складені (виготовлені), видані або знаходяться в обороті державних або громадських організацій, установ, підприємств.

Предметом правопорушення відповідно до ч. 1 цієї статті можуть бути і *приватні документи*, тобто документи, що надходять від громадян (наприклад заяви, скарги). Такі документи мають знаходитися у приміщеннях підприємств, установ, організацій або у веденні уповноваженої службової особи хоча б і поза відповідним приміщенням (при супроводі вантажів, у відрядженні тощо).

Об'єктивна сторона правопорушення полягає в різних формах незаконного вилучення і заволодіння зазначеними предметами: викрадення їх будь-якими ненасильницькими способами, а так само шляхом привласнення, вимагання, шахрайства, зловживання службовим становищем, а також у знищенні, пошкодженні чи приховуванні. Застосування у процесі вилучення предметів насильства не охоплюється цією статтею і вимагає додаткової кваліфікації залежно від того, приватна чи службова особа зазнає такого насильства. Що стосується понять «умисне знищення», «пошкодження» і «приховування» цих предметів, то знищення документа, штампу, печатки — це безповоротне руйнування, при якому їх неможливо ідентифікувати і використати за призначенням (наприклад, документ спалений); пошкодження має місце, коли можливість ідентифікації не втрачена, але використання цих предметів без відновлення неможливе (наприклад, вони порвані, залиті фарбою). Приховування документів (штампу, печатки) — це їх утаювання, що не дозволяє власнику, адресату та іншим особам у потрібний момент скористатися ними за призначенням.

правопорушення вважається закінченим з моменту вчинення хоча б однієї із зазначених дій. Подальше незаконне використання документів, штампів, печаток ст. 357 не охоплюється і за наявності ознак іншого злочину вимагає самостійної кваліфікації.

Суб'єктивна сторона цього правопорушення — прямий умисел. Обов'язковою її ознакою є корисливий мотив чи інші особисті інтереси. Такі інтереси можуть виявлятися у прагненні дезорганізувати роботу підприємства, влаштувати неприємності особам, які відповідають за документи, перешкодити викриттю злочинця тощо.

Суб'єкт цього правопорушення — будь-яка особа при досягненні 16-річного віку. Вчинення подібних дій службовою особою з використанням свого службового становища тягне відповідальність за службове зловживання за ст. 364.

У частині 2 ст. 357 передбачена відповідальність за ті самі дії, якщо вони спричинили порушення роботи підприємств, установ чи організацій (наприклад, неможливість або ускладнення виконання ними своїх функцій внаслідок втрати того або іншого документа (штампу, печатки) — фінансових і господарських операцій, видачі громадянам необхідних документів тощо) або вчинені щодо особливо важливих документів, штампів, печаток (наприклад гербові печатки, докази з кримінальних і цивільних справ, записи актів громадянського стану тощо).

У частині 3 ст. 357 передбачена відповідальність за незаконне заволодіння будь-яким способом паспортом або іншим важливим особистим документом. *Паспорт* — це універсальний документ, що посвідчує особу власника та підтверджує як громадянство України, так і деяких зарубіжних держав (паспорт громадянина України, загальногромадянський закордонний паспорт, службовий закордонний паспорт). До інших важливих особистих документів відносяться документи, що виконують функції паспорта для окремих категорій громадян (свідоцтво про народження, військовий квиток), а також нагородні документи, дипломи, атестати, трудові книжки. Якщо незаконне заволодіння супроводжувалося насильством, необхідна додаткова кваліфікація за відповідними статтями КК.

Суб'єктивна сторона цього правопорушення — прямий умисел. Мотиви злочину можуть бути різними (помста, користь тощо).

Підроблення документів, печаток, штампів та бланків, їх збут, використання підроблених документів (ст. 358). *Предмет* правопорушення: посвідчення та інші документи, які видаються чи посвідчуються державними або громадськими підприємствами, установами, організаціями, громадянином-підприємцем, приватним нотаріусом, аудитором, іншою особою, яка має право видавати чи посвідчувати такі документи (ним, наприклад, може бути працівник паспортної служби). Ці документи повинні надавати права або звільняти від обов'язків (наприклад, диплом кандидата наук дає право претендувати на посаду доцента, лікарняний лист звільняє від роботи тощо). Штапи, печатки та бланки підприємств, установ, організацій, незалежно від форми власності, а також інші офіційні штапи, печатки та бланки (маються на увазі штапи, печатки та бланки громадянина-підприємця, приватних нотаріусів, лікарів тощо).

Склад цього правопорушення відсутній, коли йдеться про неофіційні документи, тобто особисті документи громадян, що надають певні права іншим особам або звільняють їх від обов'язків. Тому, наприклад, підроблення боргової розписки з метою отримати вже повернений борг або підроблення заповіту з метою отримати спадщину не можуть кваліфікуватися за ст. 358, а утворюють склад приготування до шахрайства (статті 14 і 190).

Об'єктивна сторона цього правопорушення виражається в таких діях: підробленні посвідчення або іншого документа, який надає права або звільняє від обов'язків, виготовленні підроблених печаток, штампів чи бланків, у збуті зазначених документів, штампів, печаток чи бланків. *Підроблення* — це повне виготовлення фальшивого документа, схожого на справжній, а також зміна характеру чи змісту справжнього документа за допомогою технічних маніпуляцій (підтирання, підчистки, витравлення). Підробленим визнається і бездоганний з точки зору форми документ, зміст якого є неправдивим (наприклад, бездоганно оформлений лікарняний лист, виданий завідомо здоровій людині). *Виготовлення штампів, печаток, бланків* означає, що вони з самого спочатку створюються будь-яким способом, або у справжні предмети вносяться необхідні зміни. *Збут* перерахованих у законі предметів означає їх відшкодувальне або безоплатне відчуження (продаж, обмін, дарування). Особа, яка збуває підроблений предмет, не обов'язково повинна сама його виготовити або видозмінити, досить знати, що він фальшивий.

Закінченим цей правопорушення вважається з моменту вчинення хоча б однієї із зазначених дій.

Суб'єктивна сторона цього правопорушення полягає у прямому умислі і спеціальній меті — використання підробленого документа, штампу, печатки, бланка за призначенням як самим

підроблювачем, виготівником, так і іншими особами. Якщо мета інша (продемонструвати майстерність, поповнити колекцію тощо) — склад злочину відсутній. Збут спеціальної мети не передбачає, вона може бути будь-якою.

Суб'єкт цього правопорушення — приватна особа. Службова особа, у разі вчинення таких дій відповідає за службове підроблення (ст. 366) або (якщо предметом злочину є виборчі документи) за ст. 158.

У частині 2 ст. 358 передбачена відповідальність за ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, а у ч. 3 ст. 358 — за використання завідомо підробленого документа.

З об'єктивної сторони, використання полягає у наданні підробленого документа установам, підприємствам, організаціям (незалежно від форми власності) або пред'явленні їх службовою особою з метою набути будь-яких прав або звільнитися від обов'язків (наприклад, надання фальшивого посвідчення учасника ліквідації аварії на Чорнобильській АЕС для отримання пільг). Під ознаки цієї статті підпадає також використання справжнього, але чужого документа (наприклад, пред'явлення з метою безкоштовного проїзду посвідчення міліціонера, яке належить іншій особі). правопорушення вважається закінченим з моменту пред'явлення (надання) підробленого документа. *Суб'єктивна сторона* цього правопорушення — прямий умисел. *Суб'єктом* цього правопорушення може бути особа, яка використала документ, виготовлений іншою особою. Особа, яка підробила документ, а потім сама ж його використала, відповідає лише за першою або другою частиною цієї статті. Частина 3 застосовується до дій особи тоді, коли за виготовлення підробленого документа закінчилися строки давності.

Незаконне використання спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації (ст. 359). *Предмет* правопорушення — це відповідна інформація, яка не призначена для передачі за будь-якими каналами зв'язку, а відображає безпосереднє спілкування між людьми у процесі їх повсякденного життя та роботи. Засоби, за допомогою яких отримується така інформація, — це пристрої і прилади для таємного прослуховування і спостереження, у тому числі з використанням аудіо- та відеозапису, кіно- і фотозйомки, оптичних приладів тощо. Якщо ж інформація, яка отримується за допомогою технічних засобів, незаконно прочитується з листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер, таке діяння кваліфікується за ч. 2 ст. 163.

Об'єктивна сторона цього правопорушення виражена у незаконному використанні зазначених засобів. Використання конфіденційної інформації про будь-яку особу не допускається, «крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини» (ч. 2 ст. 32 Конституції). Таким законом є, зокрема, Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18 лютого 1992 р.¹ Відповідно до нього негласне отримання інформації здійснюється лише у виняткових випадках спеціальними оперативними підрозділами ряду державних органів, перелік яких є вичерпним: Міністерство внутрішніх справ, Державна податкова служба, Прикордонні війська, Служба безпеки, Управління державної охорони, Державний департамент України з питань виконання покарань (ст. 5 зазначеного Закону). Отримання конфіденційної інформації допустиме лише тоді, коли іншим способом неможливо отримати фактичні дані для забезпечення захисту суспільства і держави від злочинного посягання, і лише на зазначених у законі підставах (наприклад, наявність достатньої інформації про злочин, що готується або вчинений, про розвідувально-підривну діяльність) і обов'язково у суворо визначеному порядку — за рішенням суду, прийнятим за поданням керівника відповідного оперативного підрозділу, про що протягом доби повідомляється прокурору (статті 6, 8 і 9 зазначеного Закону). Використання технічних засобів з порушенням вимог законодавства є незаконним. Таким воно визнається з того моменту, коли ці засоби були таємно встановлені у відповідному місці (у помешканні громадянина, у приміщенні або сховищі установи, організації, підприємства) і приведені в робочий стан, навіть якщо інформація з їх допомогою ще не отримана. Правопорушення вважається закінченим з моменту вчинення зазначених дій.

Суб'єктивна сторона цього правопорушення — прямий умисел, поєднаний з метою негласного отримання інформації.

Суб'єкт цього правопорушення — будь-яка особа.

У частині 2 ст. 359 передбачена відповідальність за ті самі дії, якщо вони вчинені повторно, за попередньою змовою групою осіб або організованою групою, або заподіяли істотну шкоду охоронюваним законом правам, свободам чи інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам окремих юридичних осіб. Питання про істотну шкоду

вирішується виходячи з обставин конкретної справи. Істотною шкодою може бути визнаний підрив авторитету державного чи громадського органу, приниження честі та гідності громадянина, розголошування відомостей інтимного характеру тощо. Вина щодо істотної шкоди як наслідку злочину може бути як умисною, так і необережною.

Умисне пошкодження ліній зв'язку (ст. 360). *Предмет* цього правопорушення — лінії електрозв'язку: а) кабельні, б) радіорелейні, в) повітряні, г) проводового мовлення (лінії зв'язку забезпечують передачу і прийом сигналів, знаків (звукових і графічних) по радіо, оптичним, проводовим електромагнітним системам), д) споруди і обладнання, які входять до складу ліній зв'язку (будівлі, вежі, антени, прилади, технічні пристрої, що забезпечують функціонування ліній зв'язку).

Об'єктивна сторона цього правопорушення — це пошкодження ліній зв'язку, споруд чи обладнання, які входять до їх складу. *Пошкодження* являє собою приведення зазначених предметів до стану, при якому вони повністю або частково втрачають здатність використовуватися за цільовим призначенням, тобто для передачі інформації.

Наслідком правопорушення є тимчасове припинення зв'язку.

Суб'єктивна сторона правопорушення — умисел, як прямий, так і непряний. Умисне пошкодження кабельних ліній зв'язку та їх обладнання, що призвело до переривання зв'язку, вчинене внаслідок викрадення, потребує додаткової кваліфікації за ст. 188. Необережне пошкодження ліній зв'язку спричиняє відповідальність за ст. 196, але лише за умови, якщо воно спричинило тяжкі тілесні ушкодження або загибель людей.

Суб'єкт цього правопорушення — будь-яка особа.

6. Інші деякі правопорушення проти авторитету держави і діяльності об'єднань громадян

Одержання незаконної винагороди працівником державного підприємства, установи чи організації (ст. 354). *Предмет* цього правопорушення — матеріальні блага та вигоди майнового характеру. Розмір незаконної винагороди повинен бути значним, тобто хоча б у два рази перевищувати неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Об'єктивна сторона цього правопорушення — це одержання працівником державного підприємства, установи чи організації, який не є службовою особою, зазначених благ за виконання чи невиконання ним будь-яких дій з використанням становища, яке він займає. Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони цього злочину є одержання винагороди шляхом вимагання. Поняття вимагання у цій статті збігається з тим, яке описане у примітці до ст. 368. Зумовлена винагородою поведінка суб'єкта повинна знаходитися у зв'язку з покладеними на нього конкретними обов'язками. Вимога винагороди за роботу, що не входить до кола обов'язків особи, складу цього злочину не утворює. Так само за відсутності вимагання, коли громадянин надає винагороду з власної ініціативи, склад цього злочину відсутній.

правопорушення вважається закінченим, коли працівник отримав (особисто або через третіх осіб) хоча б частину незаконної винагороди. Причому не має значення, чи виконав суб'єкт свою обіцянку виконати чи, навпаки, не виконати за винагороду будь-яку дію, а також той факт, до або після її виконання була передана винагорода.

Суб'єктивна сторона цього правопорушення — прямий умисел, що поєднаний з корисливою метою.

Суб'єкт цього правопорушення — особа, яка не є службовою (див. примітку до ст. 364). Це працівник державного підприємства, установи чи організації, незалежно від роду діяльності. Ними можуть бути особи, які працюють в апараті правоохоронних органів, дипломатичної служби, у сфері виробництва, послуг, освіти, культури, охорони здоров'я тощо. Особи, які є працівниками недержавної сфери, кримінальній відповідальності за такі дії не підлягають. Службові особи, які отримали незаконну винагороду, відповідають за одержання хабара за ст. 368.

Примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань (ст. 355).

Предмет правопорушення — цивільно-правові зобов'язання.

Об'єктивна сторона цього правопорушення виражається у примушуванні до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань (договір, угода чи інше цивільно-правове зобов'язання). *Примушування* — це вимога, пов'язана із погрозою насильства щодо потерпілого або його близьких родичів або із погрозою пошкодження чи знищення їх майна за відсутності ознак вимагання.

Під зобов'язанням-угодою у цивільному праві розуміють дії громадян або юридичних осіб, спрямовані на встановлення, зміну або припинення цивільних прав і обов'язків. Цивільно-правові зобов'язання виникають не лише з угод, а й також внаслідок відкриттів, винаходів, раціоналізаторських пропозицій, створення творів науки, літератури, мистецтва; внаслідок

заподіяння шкоди іншій особі та інших обставин.

правопорушення з *об'єктивної сторони* має місце лише тоді, коли відсутнє вимагання, як воно описано у ст. 189. Тому щодо ст. 355 цивільно-правове зобов'язання, яке винний вимагає виконати (чи не виконати), має виникнути на законній підставі. Угода повинна бути дійсною: укладеною дієздатними особами, виражати вільне волевиявлення, не суперечити інтересам держави і суспільства, підлягати виконанню у зв'язку з настанням строку тощо. Цивільно-правове зобов'язання, з приводу якого вчиняється це правопорушення, має бути законним за своїм змістом, але не обов'язково за формою. Так, примушування кредитором свого боржника до повернення боргу має кваліфікуватися як примушування до виконання цивільно-правового зобов'язання незалежно від того, чи оформлений юридичне між сторонами договір позики. Якщо ж угода, яку відмовляється виконувати один з її учасників, не носить за своїм змістом законного характеру, відповідальність за примушування до її виконання за ст. 355 наставати не може. Так, якщо особа супроводжує відповідною погрозою вимогу повернути картковий борг, її поведінку, за наявності інших ознак вимагання, слід кваліфікувати за ст. 189, а не за ст. 355.

правопорушення вважається закінченим з моменту пред'явлення вимоги про виконання чи невиконання зобов'язання, що підкріплюється погрозою, незалежно від того, чи добився винний виконання того, до чого він примушує потерпілого. У разі вчинення дій, якими погрожував винний, необхідна додаткова кваліфікація за відповідними статтями КК. Якщо злочинцю вдасться досягнути своєї мети, то УГОДИ, які були укладені у зв'язку з примушуванням, є недійсними внаслідок відсутності вільного волевиявлення потерпілого.

Суб'єктивна сторона цього правопорушення характеризується прямим умислом і спеціальною метою — примусити іншу сторону виконати чи не виконати цивільно-правове зобов'язання саме шляхом примушування.

Суб'єкт цього правопорушення — будь-яка особа. Вчинення аналогічних Дій службовою особою кваліфікується як перевищення влади або службових повноважень (ст. 355).

У частині 2 ст. 355 передбачена відповідальність за вчинення зазначеного злочину повторно або за попередньою змовою групою осіб, або із погрозою вбивства чи заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, або поєднане з насильством, що є небезпечним для життя і здоров'я, або з пошкодженням чи знищенням майна.

У частині 3 ст. 355 передбачена відповідальність за ті самі дії, вчинені організованою групою або поєднані з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я, або такі, що завдали великої шкоди чи спричинили інші тяжкі наслідки. Умисне вбивство, а також спричинення тяжких тілесних ушкоджень не охоплюється ст. 355 і вимагає додаткової кваліфікації за відповідними статтями КК. Питання про визнання шкоди великою вирішується виходячи з фактичних обставин справи, залежно від вартості знищеного і витрат на відновлення пошкодженого майна, його історичної або культурної цінності, значення для потерпілого, розміру упущеної вигоди тощо. Іншими тяжкими наслідками можуть бути самогубство потерпілого; завдання тяжкої шкоди здоров'ю і власності третіх осіб, потерпілих у результаті дій, спрямованих на знищення майна загальнонебезпечним способом; розорення інших кредиторів потерпілого, внаслідок його банкрутства через виконання вимог злочинця тощо.

Самоправство (ст. 356). *Об'єктивна сторона* самоправства полягає, передусім, у самовільному, всупереч установленому законом порядку, вчиненні будь-яких дій, правомірність яких оспорується окремим громадянином або підприємством, установою чи організацією.

Самовільне вчинення будь-яких дій має місце тоді, коли винний реалізовує своє дійсне або уявне право незаконними методами — наприклад, всупереч волі власника вилучає його майно в рахунок погашення боргу, вселяється в надану йому квартиру, не дочекавшись, доки її покинуть колишні мешканці тощо. Чи було у винного відповідне право насправді — значення не має. Самовільно вчинюване право може бути уявним. Наприклад, квартиронаймач знає про свої переважні права на одержання кімнати, що звільнилася в комунальній квартирі, і займає її не дочекавшись рішення офіційного органу, який відає розподілом житла. Але і за наявності рішень уповноважених органів права особи мають бути реалізовані у встановленому законом порядку, а не на власний його розсуд.

Оспорюваність таких дій означає, що інша приватна або юридична особа вважає їх неправомірними. Якщо ж особа, щодо якої мали місце самовільні дії, не має претензій до особи, яка їх вчинила, склад самоправства відсутній. Цей злочин може бути вчинений як у присутності, так і у відсутності потерпілого, як без насильства, так і з його застосуванням. У разі застосування насильства самоправство кваліфікується за сукупністю з відповідними злочинами проти життя і здоров'я. Самоправство вважається закінченим з моменту настання наслідків — значної шкоди інтересам громадянина, державним чи громадським інтересам або інтересам власника. Питання, про

те, чи є заподіяна шкода значною вирішується у кожному конкретному випадку, виходячи з фактичних обставин справи.

Суб'єктивна сторона цього правопорушення характеризується прямим умислом щодо дії. Ставлення до наслідків може бути виражене як в умислі (прямому або непрямому), так і в необережності (самовпевненості або недбалості).

Суб'єктом самоправства може бути лише приватна особа. Службова особа, яка вчинила аналогічні дії, відповідає за ст. 365.